QO‘QON DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI ILMIY XABARLARI
(2026-yil 10-son)
PEDAGOGIKA
PEDAGOGY
https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i10.187

UDK: 37.091.12:159.955

REFLEKSIYA VA O‘Z-O‘ZINI BAHOLASH PEDAGOGIK MAHORATNI OSHIRISH OMILI SIFATIDA

Haydarova Marguba In’omovna
Qo‘qon DU Pedagogika kafedrasi dotsenti, (PhD)

Annotatsiya. Maqolada refleksiya va o‘z-o‘zini baholashning o‘qituvchi pedagogik mahoratini oshirishdagi o‘rni nazariy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot maqsadi — o‘qituvchining o‘z faoliyatini tahlil qilishi, dars kundaligi va hamkasblar kuzatuvi (peer observation) kabi refleksiv vositalarning kasbiy o‘sish bilan bog‘liqligini ochib berish hamda ularni tizimli qo‘llashning nazariy modelini asoslashdan iborat. Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy-tanqidiy yondashuv, umumlashtirish va modellashtirish usullari qo‘llanildi. J. Dyui, D. Shyon, D. Kolb, S. Brukfild va F. Kortxagen qarashlari asosida refleksiyaning darajalari va mexanizmlari tizimlashtirildi. Natijada refleksiv vositalarning qiyosiy tavsifi, refleksiyaning to‘rt darajali tasnifi hamda “Tahlil — Qayd — Kuzatuv — O‘sish” refleksiv sikli modeli taklif etildi. Refleksiya o‘qituvchining shunchaki o‘zini baholashi emas, balki tajribani bilimga aylantiruvchi va kasbiy o‘sishni boshqaruvchi mexanizm ekani asoslab berildi.

Kalit so‘zlar: pedagogik mahorat, refleksiya, o‘z-o‘zini baholash, dars kundaligi, hamkasblar kuzatuvi, refleksiv amaliyotchi, kasbiy o‘sish.

РЕФЛЕКСИЯ И САМООЦЕНКА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА

Аннотация. В статье теоретически анализируется роль рефлексии и самооценки в повышении педагогического мастерства учителя. Цель исследования — раскрыть взаимосвязь таких рефлексивных инструментов, как анализ собственной деятельности, дневник урока и взаимное посещение занятий коллегами (peer observation), с профессиональным ростом учителя, а также обосновать теоретическую модель их системного применения. Использованы методы теоретического анализа, сравнительно-критический подход, обобщение и моделирование. На основе идей Дж. Дьюи, Д. Шёна, Д. Колба, С. Брукфилда и Ф. Кортхагена систематизированы уровни и механизмы рефлексии. Предложены сравнительная характеристика рефлексивных инструментов, четырёхуровневая классификация рефлексии и модель рефлексивного цикла «Анализ — Фиксация — Наблюдение — Рост».

Ключевые слова: педагогическое мастерство, рефлексия, самооценка, дневник урока, взаимопосещение уроков, рефлексивный практик, профессиональный рост.

REFLECTION AND SELF-ASSESSMENT AS A FACTOR IN ENHANCING TEACHERS’ PEDAGOGICAL SKILLS

Abstract. The article offers a theoretical analysis of the role of reflection and self-assessment in enhancing teachers’ pedagogical skills. The study aims to reveal how reflective tools such as self-analysis of teaching, lesson journals and peer observation relate to professional growth, and to substantiate a theoretical model for their systematic use. Theoretical analysis, a comparative-critical approach, generalisation and modelling were applied. Drawing on the work of J. Dewey, D. Schön, D. Kolb, S. Brookfield and F. Korthagen, the levels and mechanisms of reflection are systematised. A comparison of reflective tools, a four-level classification of reflection and the “Analyse — Record — Observe — Grow” reflective cycle model are proposed.

Keywords: pedagogical skill, reflection, self-assessment, lesson journal, peer observation, reflective practitioner, professional growth.

Kirish. Ta’lim sifatini belgilovchi asosiy omil — o‘qituvchi. Ammo o‘qituvchining yillar davomida to‘plagan tajribasi o‘z-o‘zidan mahoratga aylanmaydi. Bir xil darsni o‘n yil davomida takrorlagan o‘qituvchi o‘n yillik tajribaga emas, balki o‘n marta takrorlangan bir yillik tajribaga ega bo‘lib qolishi mumkin. Tajribani kasbiy o‘sishga aylantiruvchi jarayon esa refleksiya, ya’ni o‘z faoliyatini ongli ravishda tahlil qilish va undan xulosa chiqarishdir.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni va “Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” pedagog kadrlarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta’lim sifatini oshirishning muhim sharti sifatida belgilaydi [1; 2]. Biroq amaliyotda kasbiy rivojlanish ko‘pincha malaka oshirish kurslari, attestatsiya va tashqi tekshiruvlar bilan cheklanadi. O‘qituvchining o‘z ichki faolligiga, ya’ni o‘z darsini tahlil qilish, xatolarini anglash va hamkasblari bilan tajriba almashishga asoslangan rivojlanish mexanizmlari yetarlicha e'tiborga olinmaydi. Maktab amaliyotida “dars tahlili” ko‘pincha rasmiy nazorat vositasi sifatida qabul qilinadi: darsni rahbariyat yoki metodist kuzatadi, kamchiliklarni qayd etadi va baho qo‘yadi. Bunday yondashuvda o‘qituvchi tahlilning subyekti emas, obyektiga aylanadi. Natijada kuzatuv o‘qituvchida xavotir uyg‘otadi va kasbiy o‘sishga emas, rasmiy talablarni bajarishga xizmat qiladi. Shu sababli refleksiya va o‘z-o‘zini baholashni o‘qituvchining ichki ehtiyojiga aylantirish muhim ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili. Refleksiv tafakkur g‘oyasining ilmiy asoslarini J. Dyui yaratgan. U refleksiyani biror e'tiqod yoki bilimni uning asoslari va oqibatlari nuqtai nazaridan faol, izchil va puxta ko‘rib chiqish sifatida ta’riflagan hamda uni odatiy, avtomatik harakatdan farqlagan [3]. D. Shyon “refleksiv amaliyotchi” konsepsiyasini ilgari surib, “harakat jarayonidagi refleksiya” (reflection-in-action) va “harakatdan keyingi refleksiya” (reflection-on-action) tushunchalarini ajratgan [4]. Birinchisi o‘qituvchining dars davomida vaziyatga tezkor moslashishini, ikkinchisi esa darsdan keyin uni tahlil qilishini ifodalaydi. D. Kolbning tajribaviy

o‘rganish nazariyasi o‘rganishni aniq tajriba, refleksiv kuzatuv, abstrakt tushunchalashtirish va faol tajriba bosqichlaridan iborat sikl sifatida tasvirlaydi [5]. G. Gibbs bu siklni tavsif, his-tuyg‘ular, baholash, tahlil, xulosa va harakat rejasi bosqichlari orqali amaliy vositaga aylantirgan [6]. S. Brukfild tanqidiy refleksiyaning to‘rt “linzasi”ni — o‘qituvchining o‘z avtobiografiyasi, o‘quvchilar nigohi, hamkasblar tajribasi va nazariy adabiyotlarni — ajratib ko‘rsatgan [7]. F. Kortxagen va A. Vasalos esa “piyoz modeli” orqali refleksiyaning atrof-muhit va xulq-atvordan boshlab kompetensiya, e'tiqod, kasbiy identitet va missiyagacha chuqurlashib boruvchi darajalarini taklif etgan [8].

O‘z-o‘zini baholash masalasida J. Ross va C. Bruce o‘qituvchining o‘z faoliyatini aniq mezonlar asosida baholashi uning kasbiy o‘sishini rag‘batlantiruvchi mexanizm ekanini ko‘rsatgan [9]. Ch. Danielsonning o‘qitish faoliyati ramkasi esa bunday baholash uchun tayanch mezonlar tizimini taklif etadi [10]. Hamkasblar kuzatuvi bo‘yicha D. Gosling uning baholovchi, rivojlantiruvchi va hamkorlikka asoslangan modellarini ajratgan [11]. B. Bell va R. Mladenovich kuzatuvdan eng ko‘p foyda kuzatilgan o‘qituvchi emas, balki ko‘pincha kuzatuvchining o‘zi olishini qayd etgan [12]. J. Hattie esa o‘qituvchilarning o‘z ta’sirini dalillar asosida baholashi ta’lim natijalariga kuchli ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlaydi [13]. Mahalliy pedagogikada N.N. Azizxo‘jayeva pedagogik mahoratning tarkibiy qismi sifatida o‘qituvchining o‘z faoliyatini tahlil qilish qobiliyatini alohida ta’kidlagan [14]. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, refleksiyaning nazariy asoslari chuqur ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, alohida refleksiv vositalarni (o‘z-o‘zini tahlil, kundalik, hamkasblar kuzatuvi) yagona tizimga birlashtiruvchi va ularni kasbiy o‘sish bosqichlari bilan bog‘lovchi yaxlit modellar yetarli emas. Ushbu tadqiqot shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega bo‘lib, uning metodologik asosini shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatli va kompetensiyaviy yondashuvlar tashkil etadi. Quyidagi usullar qo‘llanildi:

Nazariy tahlil va sintez — refleksiya, o‘z-o‘zini baholash va kasbiy rivojlanishga oid mumtoz va zamonaviy ilmiy manbalar, me'yoriy hujjatlar o‘rganildi.

Qiyosiy-tanqidiy tahlil — refleksiya nazariyalari va refleksiv vositalar maqsadi, imkoniyati va cheklovlari bo‘yicha solishtirildi.

Tizimlashtirish va umumlashtirish — refleksiya darajalari va ularning kasbiy o‘sishdagi o‘rni aniqlandi.

Pedagogik modellashtirish — refleksiv vositalarni yagona siklga birlashtiruvchi nazariy model ishlab chiqildi.

Natijalar. Ko‘rib chiqilgan nazariyalar sintezi asosida pedagogik refleksiyaning to‘rt darajali tasnifi taklif etiladi. Har bir keyingi daraja oldingisini o‘z ichiga oladi va o‘qituvchi tafakkurining chuqurlashib borishini ifodalaydi.

1-jadval. Pedagogik refleksiya darajalari

Daraja	O‘qituvchi javob beradigan savol	Tafakkur xususiyati	Kasbiy o‘sishga ta’siri
1. Tavsifiy	Darsda nima bo‘ldi?	Voqealarni qayd etish, baholashsiz bayon	Kuzatuvchanlikni shakllantiradi

2. Tahliliy	Nima uchun shunday bo‘ldi?	Sabab-oqibat bog‘liqligini izlash	Metodik qarorlarni asoslash ko‘nikmasini rivojlantiradi
3. Tanqidiy	Mening qarashlarim va odatlarim bunga qanday ta’sir qildi?	O‘z e'tiqodlari va pedagogik yondashuvini qayta ko‘rib chiqish	Kasbiy stereotiplardan xalos bo‘lishga yordam beradi
4.Transformativ	Endi nimani va qanday o‘zgartiraman?	Yangi harakat rejasini ishlab chiqish va sinash	Amaliyotda barqaror o‘zgarishga olib keladi

Amaliyotda o‘qituvchilar refleksiyasi ko‘pincha birinchi, tavsifiy darajada to‘xtab qoladi. Kasbiy o‘sish esa asosan tanqidiy va transformativ darajalarda yuz beradi. Demak, refleksiv vositalarning qadri ular o‘qituvchini qay darajagacha olib chiqa olishi bilan belgilanadi.

2-jadval. Asosiy refleksiv vositalarning imkoniyat va cheklovlari

Vosita	Mohiyati	Kasbiy o‘sishdagi imkoniyati	Cheklovi	Samaradorlik sharti
O‘z faoliyatini tahlil qilish	Darsdan keyin uni maqsad, jarayon va natija bo‘yicha tahlil qilish	O‘z kuchli va zaif tomonlarini anglash, metodik qarorlarni asoslash	Subyektivlik, o‘z xatolarini ko‘rmaslik	Aniq mezonlar va savollar tizimiga tayanish
Dars kundaligi (refleksiv kundalik)	Darsdagi holatlar, kuzatuvlar va xulosalarni muntazam yozma qayd etish	Fikrni tartibga solish, vaqt o‘tishi bilan o‘z o‘sishini kuzatish	Formal yozuvga aylanish, vaqt talab qilishi	Qisqa, tuzilmali shakl va muntazamlik
Hamkasblar kuzatuvi (peer observation)	Hamkasblarning bir-birining darsini kuzatib, tahlil qilishi	Tashqi nigoh, “ko‘r nuqtalar”ni aniqlash, tajriba almashish	Xavotir, nazorat sifatida qabul qilinishi	Baholovchi emas, rivojlantiruvchi yondashuv; o‘zaro ishonch
O‘z-o‘zini baholash	O‘z faoliyatini belgilangan mezonlar asosida baholash	Kasbiy maqsad qo‘yish va o‘sishni o‘lchash	O‘zini ortiqcha yoki kam baholash	Boshqa vositalar natijalari bilan solishtirish

Jadvaldan ko‘rinadiki, har bir vositaning kuchli tomoni boshqasining cheklovini to‘ldiradi. Masalan, o‘z-o‘zini tahlil qilishdagi subyektivlik hamkasblar kuzatuvi orqali, kuzatuv paytidagi lahzalik taassurot esa dars kundaligidagi muntazam qaydlar orqali muvozanatlashadi. Bu holat Brukfildning refleksiyada bir nechta “linza”dan foydalanish zarurligi haqidagi g‘oyasiga mos keladi [7]. Yuqoridagi xulosalar asosida refleksiv vositalarni yagona uzluksiz siklga birlashtiruvchi model ishlab chiqildi. Model Kolb va Gibbs sikllari mantiqiga tayanadi, ammo ularni maktab amaliyotidagi aniq vositalar bilan to‘ldiradi.

3-jadval. Refleksiv sikl bosqichlari

Bosqich	Asosiy vosita	O‘qituvchi faoliyati	Natija (mahsulot)	Refleksiya darajasi

1. Tahlil	O‘z faoliyatini tahlil qilish	Darsni yo‘naltiruvchi savollar asosida tahlil qilish, kuchli va zaif tomonlarni ajratish	Dars tahlili varaqasi	Tavsifiy, tahliliy
2. Qayd	Dars kundaligi	Kuzatuvlar, savollar va g‘oyalarni muntazam yozish, takrorlanuvchi muammolarni aniqlash	Refleksiv kundalik yozuvlari	Tahliliy, tanqidiy
3.Kuzatuv	Hamkasblar kuzatuvi	Oldindan kelishilgan maqsad bo‘yicha hamkasb darsini kuzatish va o‘z darsini kuzattirish, keyin birgalikda muhokama qilish	Kuzatuv bayonnomasi va o‘zaro fikrlar	Tanqidiy
4. O‘sish	O‘z-o‘zini baholash	Natijalarni mezonlar bilan solishtirish, kasbiy maqsad va harakat rejasini belgilash	Shaxsiy kasbiy rivojlanish rejasi	Transformativ

Sikl yakunida belgilangan harakat rejasi keyingi darslarda amalga oshiriladi va yangi siklning boshlang‘ich nuqtasiga aylanadi. Shu tariqa refleksiya bir martalik tadbir emas, balki o‘qituvchining kasbiy hayot tarziga aylanadi.

Model quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

Muntazamlik — refleksiya vaqti-vaqti bilan emas, tizimli ravishda amalga oshiriladi.

Rivojlantiruvchi xarakter — kuzatuv va tahlil baho qo‘yish uchun emas, o‘sish uchun xizmat qiladi.

Dalillarga tayanish — xulosalar taassurotga emas, kundalik qaydlari, kuzatuv natijalari va o‘quvchilar ishlari kabi dalillarga asoslanadi.

Hamkorlik va o‘zaro ishonch — kuzatuv natijalari maxfiy saqlanadi va faqat o‘qituvchining roziligi bilan muhokama qilinadi.

Harakatga yo‘naltirilganlik — har bir sikl aniq o‘zgarish rejasi bilan yakunlanadi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari refleksiya va o‘z-o‘zini baholash pedagogik mahoratning qo‘shimcha elementi emas, balki uning rivojlanishini ta’minlovchi ichki mexanizm ekanini ko‘rsatadi. Shyon ta’kidlaganidek, mahoratli o‘qituvchi tayyor qoidalarni qo‘llovchi emas, balki har bir noyob vaziyatni tushunib, unga mos qaror qabul qiluvchi “refleksiv amaliyotchi”dir [4]. Bunday qobiliyat esa faqat o‘z tajribasini muntazam tahlil qilish orqali shakllanadi. Ikkinchidan, taklif etilgan model refleksiv vositalarni alohida emas, o‘zaro bog‘liq tizim sifatida qo‘llash zarurligini asoslaydi. Faqat o‘z-o‘zini tahlil qilish bilan cheklangan o‘qituvchi o‘z “ko‘r nuqtalari”ni ko‘ra olmaydi, faqat tashqi kuzatuvga tayangan o‘qituvchi esa o‘zgarishga ichki ehtiyoj sezmasligi mumkin. Sikl ichki va tashqi nigohni birlashtirib, Brukfildning ko‘p linzali tanqidiy refleksiya g‘oyasini maktab amaliyotiga moslashtiradi [7].

Uchinchidan, hamkasblar kuzatuvining mohiyatini qayta ko‘rib chiqish zarur. An’anaviy amaliyotda kuzatuv ko‘pincha nazorat va baholash vositasi sifatida qo‘llanadi. Gosling ajratgan modellar nuqtai nazaridan bu baholovchi modelga mos keladi [11]. Kasbiy o‘sish uchun esa rivojlantiruvchi va hamkorlikka asoslangan modellar samaraliroq. Bundan tashqari, kuzatuvchi

o‘qituvchining ham o‘rganishi haqidagi xulosa [12] hamkasblar kuzatuvini ikki tomonlama kasbiy rivojlanish vositasi sifatida ko‘rish imkonini beradi. To‘rtinchidan, o‘z-o‘zini baholash faqat aniq mezonlarga tayanganda samarali bo‘ladi [9; 10]. Mezonlarsiz baholash o‘qituvchining o‘zini ortiqcha yoki kam baholashiga olib kelishi mumkin. Shu sababli modelda o‘z-o‘zini baholash sikl oxiriga, ya’ni kundalik qaydlari va kuzatuv natijalari kabi dalillar to‘plangandan keyingi bosqichga joylashtirildi. Shu bilan birga, refleksiyani joriy etishda ayrim to‘siqlar mavjud: o‘qituvchilarning ish yuki va vaqt tanqisligi, kuzatuvga nisbatan xavotir, refleksiyaning rasmiy hujjat to‘ldirishga aylanib qolish xavfi. Bu to‘siqlarni bartaraf etishda maktab rahbariyatining qo‘llab-quvvatlovchi va ishonchga asoslangan muhit yaratishi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Xulosa. Nazariy tahlil natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

Pedagogik refleksiya o‘qituvchining o‘z faoliyatini ongli tahlil qilish orqali tajribani kasbiy bilim va mahoratga aylantiruvchi mexanizmdir. Usiz tajriba to‘planadi, ammo mahorat o‘smaydi.

Refleksiya tavsifiy, tahliliy, tanqidiy va transformativ darajalarda namoyon bo‘ladi; kasbiy o‘sish asosan uning tanqidiy va transformativ darajalarida yuz beradi.

O‘z faoliyatini tahlil qilish, dars kundaligi, hamkasblar kuzatuvi va o‘z-o‘zini baholash bir-birining cheklovlarini to‘ldiradi; ular alohida emas, yagona tizimda qo‘llanganda eng yuqori samara beradi.

Taklif etilgan “Tahlil — Qayd — Kuzatuv — O‘sish” refleksiv sikli modeli refleksiyani bir martalik tadbirdan o‘qituvchining doimiy kasbiy amaliyotiga aylantirishning nazariy asosi bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. — lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son “O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni. — lex.uz.
3. Dewey J. How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. — Boston: D.C. Heath, 1933.
4. Schön D.A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. — New York: Basic Books, 1983.
5. Kolb D.A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. — Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984.
6. Gibbs G. Learning by Doing: A Guide to Teaching and Learning Methods. — Oxford: Further Education Unit, Oxford Polytechnic, 1988.
7. Brookfield S.D. Becoming a Critically Reflective Teacher. — 2nd ed. — San Francisco: Jossey-Bass, 2017.

8. Korthagen F., Vasalos A. Levels in reflection: core reflection as a means to enhance professional growth // Teachers and Teaching: Theory and Practice. — 2005. — Vol. 11, No. 1. — P. 47–71.

9. Ross J.A., Bruce C.D. Teacher self-assessment: A mechanism for facilitating professional growth // Teaching and Teacher Education. — 2007. — Vol. 23, No. 2. — P. 146–159.

10. Danielson C. Enhancing Professional Practice: A Framework for Teaching. — 2nd ed. — Alexandria, VA: ASCD, 2007.

11. Gosling D. Models of Peer Observation of Teaching. — York: LTSN Generic Centre, 2002.

12. Bell A., Mladenovic R. The benefits of peer observation of teaching for tutor development // Higher Education. — 2008. — Vol. 55, No. 6. — P. 735–752.

13. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. — London: Routledge, 2009.

14. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent, 2006.